

„AKI A TÖBBOLDALÚ KULTÚRÁT MEGVETI, AZ A SAJÁTJÁT SEM SZERETI”

– *Székelly Ferenc beszélgetése Ágoston Vilmos íróval, filozófussal* –

– *Mivel kezdhetném: hol él jelenleg, a világnak melyik táján, és hogyan érzi ott magát?*

– Köszönöm kérdését, jelenleg San Antonióban élek. Ez egy 2,5 millió lakosú város, Texasban, az Amerikai Egyesült Államokban. Igen kulturált hely, több színházzal, múzeummal, szimfonikus zenekarral. Mivel csónakázható folyó szeli át, Texas Velencéjének nevezik a turisták.

– *Miért döntött úgy, hogy őszbeborult fejjel talán ott jobb lesz?...*

– A lányom és a férje 1997-ben megnyerték az amerikai állampolgársági lottót (Green Card Lottery), és kijöhettek Amerikába. Jelenleg kardiológus szakorvosok. Amikor megszülettek unokáink, és a feleséggel együtt nyugdíjba mentünk, arra gondoltunk: a gyerekeknek és az unokáknak is jobb lesz, ha mi neveljük őket, míg a lányoméék reggeltől estig dolgoznak. Ez egyrészt erdélyi hagyomány és kötelesség mindenkinek, hogy segítse családját, amíg erejéből telik: az öregek a fiatalokat, a fiatalok az öregeket. Másrészt nem mindegy, hogy egy ezeridegen vigyáz az unokáinkra, aki még netán a nyelvünket, kultúránkat sem ismeri... Mi legalább továbbadjuk nekik a magyar nyelvet, a magyar kultúrát, a zenét. Igyekszünk kiválasztani mindazt, ami jó itt, Amerikában, összeegyeztetjük az európaival. Igen fontos, ha valaki idegen országba érkezik, ott érezze jól magát, és csakis a jót tanulja meg, ne a rosszat.

– *Van-e honvágya?*

– Nincs. Annak idején, amikor úgy döntöttünk feleséggel, hogy most már elég a romániai nacionalista diktatúrából, és kértük áttelepülésünket Magyarországra, a román állam megfosztott állampolgárságunktól. Hontalan útlevelemmel érkezünk Magyarországra, s nem is reméltük, hogy valaha visszamehetünk oda, bár ott éltek szüleink, rokonaink. Akkor rémesen gyötört a honvágy. Magyarországon igen

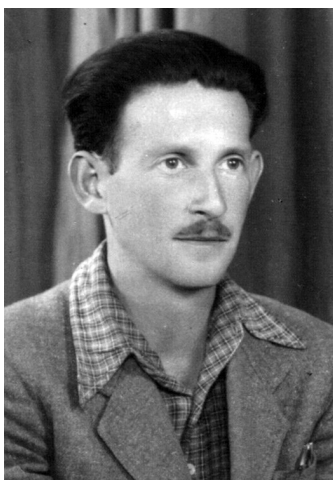
sokat dolgoztunk, hisz lakásunktól kezdve kocsinkat, mindent ott kellett hagynunk Romániában, amikor kitelepültünk. Előlről kezdtük az életet. A semmiből. Be kell vallanom: akkoriban a magyarországi közhangulat befogadó volt, szerették az erdélyieket, igen sokan segítettek rajtunk; ki albérletet szerzett, ki munkalehetőséget. A Művelődési Minisztérium is támogatót. De abban az időben rémesen vágytunk haza. Aztán amikor magyar állampolgárok lettünk, és vettem egy ócska Trabantot, amivel hazalátogattunk a borzalmas, sötét diktatúrába, menten elmúlt a honvágyam. Ezután élelmiszer-segélyeket szerveztünk, könyveket csempésztünk át, egyszerűen tartottuk a kapcsolatot szüleinkkel, rokonainkkal, barátainkkal, mindenkivel; akinek küldtek csomagot, átvittük. Gyakran jártam haza, és mindenkivel jóban voltunk, pártállásra való tekintet nélkül. A *Magyar Nemzet*nél voltam újságíró, később a *Köztársaság*, majd a *Respublika* rovatvezetője voltam, és számos cikket írtam az erdélyi, felvidéki és délvidéki magyar kultúráról, írókról és körülményeiről. Később, amikor lehetőségünk volt még gyakrabban hazalátogatni, megszűntek a mesterséges határok: a szabadságban azonnal elmúlik a honvágy. Akkor megyek haza, amikor akarok! Ma már senki nem állhatja utamat! Reálisan látom, mi a jó, mi a fejlődés, és mi az, ami elveszett. De ez már nem honvágy, hanem az egykori otthon szeretete.

- *Készített-e valaha „leltárt” arról, hogy hol mennyit élt?*

- Mivel a romániai furcsa törvényeknek megfelelően nem fogadták el munkakönyvem hiteles, közjegyzői másolatát a román nyugdíjhatóságok, újra kellett „rekonstruálnom” munkakönyvem, fel kellett keresnem egykori munkahelyeimet Romániában. Így jártam végig a fellelhető munkahelyeim egy részét. Persze, az építőtelepek Kolozsváron már mind megszűntek, Balánbányán a rézbánya is épp akkor zárt be, amikor ott jártam, ahol érettségi után dolgoztam. Szóval a következő regényem éppen erről a változásról fog szólni, hogy nem tudom fellelni a múltamat... Ha komolyan számolom, 39 évet éltem Romániában, kb. 21 évet Magyarországon (Pesten, Budán és Gödöllőn), majd szinte tíz éve élek Amerikában (Houston, Corpus Christi, San Antonio).

*Édesanyám, Ágoston Erzsébet
(született Havadtői)*

Édesapám, Ágoston Vilmos

– *Menjünk vissza a gyermekkori évekhez. Marosvásárhelyen született; milyen emlékei vannak a '40-es, '50-es évekből?*

– Marosvásárhelyen születtem, de kis-koromban nagyanyámék neveltek Maros-szentkirályon, ahol nagyapám katolikus kántortanító volt. Én tőlük tanultam meg, hogy a nagyszülőknek segíteniük kell az unokákat – sok szeretettel és önfeláldozással. Családunk kalandos történetére, a felekezeti iskolák megszűntetésére és Marosvásárhelyre költözésünkre most nem térek ki, de egyáltalán nem voltak könnyű évek a felnőtteknek. Én csak annyit láttam, hogy a falusi szövetkezeti boltban volt egy félfülű nő képe, meg néhány férfi arcképe. Mondták: Ana Pauker, Vasile Luca, Gh. Dej. Nem tudtam, mit keresnek az üzletben, ahol petróleumot és cukrot vett nagyanyám.

Állítólag nagy szárazság volt a születésem előtti évben, és igen inséges évek jöttek. De nem éreztem a hiányt. Falun mindig előteremtették az ételt, vágtak disznót, télen égették a szalmát, ősszel kavartam a szilvaízt az üstben. Legfeljebb a szomszédban csodálkoztam, miért dugják el a marmaládét a gyerekek elől, amikor odamentem játszani...

Aztán beköltöztünk Marosvásárhelyre, de hiába vásároltak a szüleim házat a vár alatt, évekig nem költözhattünk be, mert másnak utalta ki a Néptanács. Persze, a gyerekeknek minden szép. Szép karácsony esték voltak, jó hangulat, és kaptam kicsi autót, fakockákkal.

- *Hol, melyik iskola padjait koptatta, kik voltak jeles tanárai?*

- Az óvodát a Kemény Zsigmond utcai óvodában kezdtem, majd amikor beköltöztünk a saját házunk fél-lakásába, az akkori Rákóczi utcába, a Rángecz József (mai Bolyai) iskola óvodájába kerültem, és ott voltam elemista is. Édesanyám ott volt tanítónő, amíg át nem helyezték a város különböző más iskolába. Ahhoz az áldozati nemzedékhez tartozom, akiket a Bolyaiból átvezényeltek a hatvanas években a Papiu Ilarian román tannyelvű iskolába, amikor megszüntették a magyar tannyelvű Bolyait, és román osztályokat hoztak át a Papiuból. Ezzel megszűnt az önálló magyar tannyelvű Bolyai, és mi lettünk a Papiu magyar tannyelvű osztályainak legelső tanulói. Így én a Papiuban érettségiztem, magyar tannyelvű osztályban. Abban az időben jeles tanáraim nemigen voltak. Kivéve az angol tanáromat, aki példaképem volt. Elekes tanár úr mindig elegáns és tartásos ember volt. A fia, Elekes Botond, jelenleg a budapesti Uránia filmszínház igazgatója. Amint a tanár úr elmondta: jó házból való úri gyerekként már gyermekkorában, az iskolában megtanult angolul, németül, franciául, valamint latinul és görögül. Élő például szolgált arra, milyen fontos, hogy gyermekkorban tanuljunk nyelveket. Jogot végzett magyar időben, de magyar katonaként orosz fogságba esett. Szibériában tanult meg oroszul, de az én nagy szerencsémre nekünk angolt tanított. Sokáig ő volt a példaképem. Az érettségi vizsgán ismertem meg Zoltán Ildikó tanárnőt, aki aztán (férjével, dr. Kapusi Antallal együtt) egy életre szóló szellemi mentorom lett.

- *Szokott-e hazajárni érettségi találkozókra?*

- A mi nemzedékünk többsége Nyugatra emigrált. Nehéz összeegyeztetni, mikor van idejük találkozni. Legtöbbször és legkellemesebben egyik, Csikszeredába költözött osztálytársunknál szoktunk találkozni - nem Marosvásárhelyen.

- *A '60-as években, amikor a Babeş-Bolyai Tudományegyetemre járt, Kolozsváron volt az erdélyi szépírók, költők legfényesebb hada, a Forrás jelesei. Sosem kapta el a versírás láza? Hogyan emlékszik egyetemi éveire?*

- Ami a versírást illeti, hamar rájöttem: nekem inkább kritikát kell írnom, nem verset. Ehhez több érzékem volt. Végül is az én esszé- és kritikakötetem is a Forrás-sorozatban jelent meg. Nem csak verseket

*Esküvői képem, feleségemmel, Tavasz Gabriellával
és barátainkkal, Kolozsváron, 1971-ben*

közöltek az ifjúsági könyvsorozatban. Ezért neveztek minket „esszéíró nemzedéknek”. Az egyetemi évek örömteljes rémálomban teltek. Öröm volt, hogy fiatalok voltunk, megismertem a feleségemet, sokat olvashattam a kolozsvári egyetemi könyvtárban, barátokra találtam. Megszerveztük a Korunk Művelődési Kört, amit aztán betiltottak. Magyar nyelvű diáklapot akartunk szerkeszteni, amit nem engedélyezett az egyetem akkori rektora, Ștefan Pascu. Amikor betiltották a Gaál Gábor Irodalmi Kört, az Írószövetség épületében, Láng Gusztáv tanárunk vezetésével újraindítottuk a kört az egyetem Filológia Tanszékének keretei között. Az ott felolvasott parabolám, a *Kegyelemkenyér* képezte később az első vádat ellenem a Securitate kivizsgálásai során. Ami a kolozsvári rémálomot illeti, ez akkor kezdődött, amikor a Securitate meggyanúsított s másfél éves kivizsgálás után kizártak az egyetemről.

– *Miért vizsgálta a Securitate, és miért zárták ki az egyetemről?*

– Két vádat emeltek ellenem: magyar nacionalizmus és amerikai kémkedés. A magyar nacionalizmust az irodalmi parabolámra alapozták, amelyet felolvastam a Láng Gusztáv tanár úr vezetete irodalmi körön. Az amerikai kémértörténet alapja az volt, hogy megismerkedtem Éltes Lajossal (később az Ohiói Magyar Baráti Közösség Lake

Hope-találkozóinak alapítójával), az amerikai portlandi egyetem akkori doktorandusával, aki az erdélyi népmesékből írta szakdolgozatát. Követtek minket, lehallgatták beszélgetéseinket, és felhasználták ellenem.

- *Általában önt a liberális írókhoz szokták sorolni Erdélyben. Ennek ellenére, hogyan tartották magyar nacionalistának a szekusok?*

- A román nacionalista államgépezetnek nem volt más kaptafája. Valóban liberálisnak tartom és tartottam magam akkor is, bár (számomra érthetetlenül) egyesek ezt a felfogást a magyar társadalomtól idegennek képzelik. Nem hinném, hogy Kossuthék és a reformkor liberalizmusa nélkül a magyar társadalom fejlődött volna valamit. Aki a liberalizmust tagadja, az ilyen vagy olyan diktatúrának lesz a híve... Tudom, hogy a többes származás többlet, akárcsak a több nyelv és több kultúra ismerete. Aki a többoldalú kultúrát megveti, az a sajátját sem szereti. Számomra érthetetlen, hogy Kossuth apánk óta miként vált a liberalizmus szitokszóvá a magyar közgondolkodásban. Miként lehet a nemzeti liberalizmus fogalmat önmagával szétválasztani és önmagával szembeállítani nemzetire, illetve liberálisra? Szociális érzékenységű, liberális emberként az volt a véleményem, hogy előbb a diktatúrát kell megszüntetni Romániában, hogy a kisebbségi jogokról nyíltan beszélhessünk, és egyenlő elbánást kérjünk, sőt többlettámogatást kapjon a kisebbség, hogy egyensúlyba kerüljünk a nemzeti többséghez viszonyítva. De nem ezzel vádoltak, hanem azt próbálták bizonyítani, hogy én magyar nacionalista vagyok, aki el akarja csatolni Erdélyt Romániától, vissza akarom állítani a szentistváni magyar államot. Ez szemenszedett hazugság volt.

- *1972-ben Csíkszeredába kerül, ahol angol nyelvet és világirodalmat tanított az 1. sz. Líceumban. Milyen volt az a hat esztendő Csíksországi fővárosában, kik voltak akkor a város szellem-nagyjai?*

- Erről az időszakról részletesebben szoltam a csíkszeredai *Hargita Népe* című napilapban (<http://hargitanepe.eu/szuletesnapi-beszelgetes-agoston-vilmossal-a-buntetes-orome/>).

Nagyon jó tanári kar volt akkor a csíkszeredai líceumban. Fiatalkorom legszebb éveit ott töltöttem. A frissen létrehozott megyeszékhelyre, akárcsak Sepsiszentgyörgyre, Csíkszeredába is lelkes fiatal szakem-

A csíkszeredai tanári kar kirándulása Torjára

berek jöttek, hogy létrehozzák a helyi kultúrát, folytassák a meglévőt. Jeles képzőművészek, költők, matematikusok, biológusok telepedtek le a városban, próbáltak alkalmazkodni a kemény időjáráshoz. Engem büntetésből helyeztek Hargita megyébe; nem tudták, hogy a büntetés azt jelentette számomra, hogy *hazamegyek*. Ott éltek rokonaim; nagypám Csíksomlyón végezte a katolikus kántor-tanítóképzőt a XX. század elején, egyszóval hazamentem. Igen sok barátom volt, közöttük elsősorban Ferenczes István költő, Ferencz Ernő szobrász, Bakos Erzsébet textilművész, Márkos András festőművész, akikkel szinte naponta találkoztunk, beszélgettünk irodalomról, művészetről. Csíkszeredai tanár koromban olyan szerencsém volt, hogy bemutathattam a tehetséges kortársaimat is a szeredai olvasóknak. Meghívtam Egyed Pétert, Molnár Gusztávot, Szócs Gézát, Tamás Gáspár Miklóst, akik találkoztak a diákokkal, tanárokkal. Ott szerkesztettem sajtó alá a *Humanizmus ettől-eddig?* című tanulmánykötetemet. Ugyancsak ott mutattuk be először a *Szövegek és körülmények* című tanulmánykötetet, amelyről később „esszéíró nemzedéknek” neveztek el minket. A kötetet Bretter György filozófus szerkesztette és látta el előszóval, szerzői: Huszár Vilmos, Molnár Gusztáv, Szilágyi N. Sándor, Tamás Gáspár

Miklós és magam voltunk. Csíkszeredában Horváth Andor, az egykori *A Hét* főszerkesztő-helyettese mutatta be, és Oláh István költő. Ott írtam és közöltem a legtöbb világirodalmi tanulmányomat, sőt a *Lassú vírus* című könyvemet is. Az egyetlen gondom az volt, hogy vásárhelyiként nem tudtam megszokni a csiki ködöt és a hideget. Az orvosok azt tanácsolták, váltsak éghajlatot és munkahelyet.

– És így került '78-ban a Marosvásárhelyi Rádióhoz, ami újabb kihívás volt. Szerette-e a rádiózást, a többé-kevésbé jeles/fontos emberekkel való találkozást/ kapcsolatépítést?

– A rádióhoz azért kerültem, mert a Maros megyei tanfelügyelőség nem óhajtott munkát adni. Azt a választ kaptam, hogy egyetlen angol tanári állásuk sincs a megyében. Később tudtam meg, hogy másoknak találtak állást Vásárhelyen. Ekkor hallottam, hogy a rádió munkatársakat keres. A bukaresti magyar adások főszerkesztőjének, Bodor Pálnak az ajánlása és kezesség-vállalása segített abban, hogy felvettek. Igen jó hangulatú közösség volt. Nem arra emlékszem, hogy fontos emberekkel ismerkedtem volna meg a rádió kapcsán, de arra igen, hogy a korábbi irodalmár-, képzőművész-, zenész barátaimat megszólaltattam a rádióban. Így műsort készítettem Baász Imrével, Csiki Lászlóval, Elekes Károllyal, a MAMŰ képzőművészcsoporthoz tagjaival, Visky Árpád színművésszel, Szócs Gézával, Egyed Péterrel, stb.

Szüleim, feleségem és barátaim Marosvásárhelyen, a hetvenes években

- *Van valami mély nyomot hagyó élménye rádiós éveiből, amit el szeretne mondani?*

- Rádiós koromban öt megyében készítettünk adásokat, ezenkívül a *Megy a magnó vándorútra* és a portré-műsorokban az ország bármelyik tájára elmehettünk. Egyik alkalommal Sepsiszentgyörgyre küldtek, hogy vegyem fel a színházi előadást. Ilyenkor a műszak dolgozott, én figyeltem az előadást, majd megszerkesztettem a hangszalagot. Épp a büfében üldögéltem és iszogattam a kávémat, amikor jött a műszaki kolléga, hogy mennék fel a színpadra, mert valaki egy pálcával ütögeti a mikrofonokat. Felmegyek, és látom, hogy Visky Árpád színművész dühödten le akarja verni a mikrofonokat. Kérdem, művész úr, miért csinálja ezt? Mondja, hogy ezért ő semmilyen pénzt nem kap. Vegyék le ezeket a mikrofonokat, mert idegesíti! Mondom neki: művész úr, magának teljesen igaza van. Nagyon szomorú, hogy ezért ön semmilyen pénzt nem kap, de nem tehetünk róla, hogy a törvény szerint a rádió bármilyen nyilvános előadást ingyen felvehet. Viszont gondolja meg: ha a művészúr meghal, csak ez a hangfelvétel marad ön után, és bizonyítja, hogy mekkora nagy művész volt Visky Árpád...! Rám nézett, leengedte a pálcáját, és megjegyezte: te egy filozofus vagy. „Filozof in rezervă” – tette hozzá. Azután igen jó barátok lettünk. Amikor a börtönből kiengedték, akkor is felkeresett Vásárhelyen. Halála után derült ki, milyen igazam volt. De neki is! Azóta „filozof in rezervă”-nak tartom magam.

- *Kritikáit már az egyetemen kezdte írni, amelyek a kor legjelentősebb magyar lapjaiban jelentek meg (Utunk, Korunk, A Hét, Ifjúnunkás stb). Mi érdekelte különösebben?*

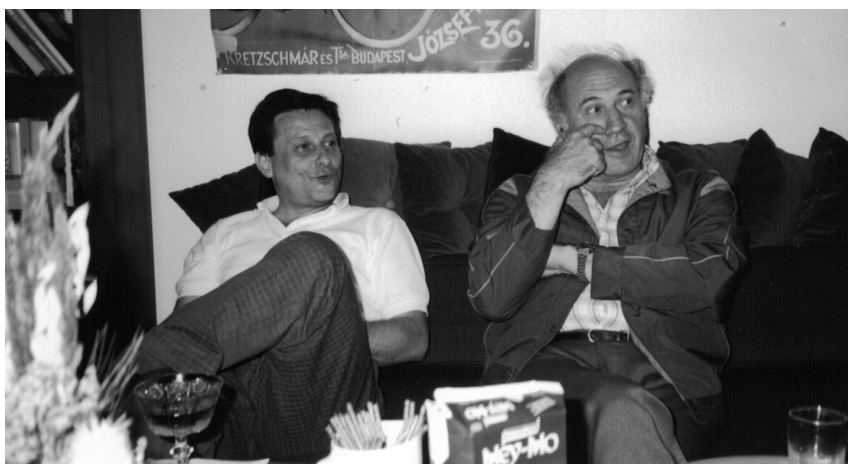
- Eleinte Kántor Lajos tanácsára angol könyveket recenzáltam a *Korunkban*. Különösen nagy hatással volt gondolkodásomra James Joyce. Ő ír kisebbségi sorsból emelkedett fel és lett a modern irodalom egyik nagy alakja. Fábry Zoltánnak, a szlovákiai magyar kisebbségi írónak is több könyvét elolvastam, de tanulmányt csak később írhattam róla a *Szövegek és körülmények* című antológiában, mert nem számított az engedélyezett szerzők közé. Témáimat így összegezném: kisebbségi lét, diktatúrák és a formabontóan lázadó modern irodalom. Ebbe még a „formabontó” Babits, sőt Arany János is belefért, akiket hagyomá-

nyosan nem tartottak lázadónak. Szerencsém volt, mert Marosi Péter, az *Utunk* kritikai rovatának szerkesztője állandóan kért tőlem kritikát, esszét, tanulmányt, később A *Hétben* már kötetlenebbül írhattam bármiről. Ezek mellett ott vannak a Kriterion Kiadónál megjelent *Horizont* könyvekhez írt utó- és előszavaim; tanulmányokat írhattam magyar, illetve világirodalmi szerzőkről.

- Ön állította össze a *Kimaradt Szó* című, fiatal költők antológiáját (1979) – ez lett volna a harmadik *Forrás-nemzedék*. Hogyan látja ezt most, négy évtizeddel később, esetleg beszélhetünk-e a negyedik, sőt az ötödik *Forrás-nemzedékről*?

- Nem hinném, hogy szerencsés gondolat lenne ez a számháború. Az igaz, hogy egyes nemzedékeket a kiadók szerettek előbb közös kötetben megjelentetni, majd a fiataloknak fenntartott *Forrás-sorozatban* jelentek meg önálló kötetekkel. Aztán amikor „kiforrtak a forrásból”, akkor már nem voltak bent a *Forrás-ban*. Így volt ez már a *Vitorlaének* idején is, de ez történt a *Kimaradt Szó* kötetekkel is.

Történetiségében arra emlékszem, hogy a sógornóm, Tavaszai Hajnal, aki később Varga Gábor nagyváradi író felesége lett, nyári pihenésünk alkalmával elmesélte, hogy Nagyváradon milyen pezsgő fiatal irodalmi élet van, és ideadta több tucat költő versét. Elolvastam, és megdöbben-

Domokos Gézával Magyarországon

tem, hogy ez a hang hiányzik az erdélyi magyar irodalomból. Kértem, hogy szerezzen még más váradai költőktől is verset. Amikor azokat megkaptam, leutaztam Bukarestbe, elmentem Domokos Géza vezérigazgatóhoz, és megmutattam neki, hogy itt van egy új, tehetséges nemzedék, ki kellene adni egy antológiát. Beleegyezett, és én hozzáfogtam a gyűjtéshez. A nagyvárad mag kiegészült Kovászna megyei, Maros, Hargita, és Kolozs megyei szerzőkkel. Mivel akkor még Csíkszeredában voltam tanár, el tudtam intézni, hogy közös fellépésre jöhessenek a fiatal költők Székelyudvarhelyre és Szeredába. Ezt a helyi művelődési házak is támogatták. A közös fellépésnek óriási visszhangja lett, és a fiatalokat is serkentette, hogy küldjenek minél jobb anyagot a készülő kötetbe.

A *Kimaradt Szó* szerzői közül többen híres írók lettek, van, akiből egyetemi tanár, vagy éppen az egyikük könyvkiadó igazgató, főszerkesztő lett Budapesten. Persze, a hivatalos kritika elutasította a kötetet. Ma el lehetne töprengni azon, kinek volt igaza...

- *Mi adta meg a lökést kitelepedésére? A kolozsvári egyetemről való kizárás, vagy a Securitate vizsgálati fogsága?...*

Magyarországra való áttelepülés után a lányommal, az albérlet teraszán, 1986

- Nem. Azután még közel 16 évet éltem Erdélyben. Későn éreztem úgy, hogy most már betelt a pohár. Gyergyószárhegy után történt. Azután, amikor a román-magyar írók és fordítók táborában voltam Szárhegyen. Kétszeres minőségemben voltam jelen. Egyrészt mint romániai magyar író, kritikus, másrészt mint a rádió munkatársa. Íróként előadást tartottam a *Művészet és a hatalom* viszonyáról. Kassák példáját említettem, aki már a Tanácsköztársaság idején leszögezte: a hatalomnak támogatnia kell a művészetet, de semmilyen joga nincs arra, hogy beleszóljon a műalkotások megítélésébe. A felolvasott tanulmányom megjelent a *Korunkban*. Ez volt a szerencsém, mert természetesen feljelentettek, és néhány hónap múlva megtorló körútra indult egy Eugen Florescu nevű propagandatitkár, az RKP bukaresti Központi Bizottságától, és több városban előadást tartott, amelyen elrettentő példaként hivatkozott rám és Csiki László felszólalására. Ismét horthysták, nacionalisták lettünk.

Na. Azt mondtam, ennyi volt. Ráadásul a marosvásárhelyi rádióstúdiót később bezárták, és én bogár/patkányirtó lettem a Nyárad Kisipari Szövetkezethél. Főnököm Somosdi Veress Károly költő volt. Az ő kocsiján voltam sofőr, amíg abba nem hagytam, és kitelepültem Magyarországra. Erről a patkányirtó korszakomról írtam a *Godir és Galanter* című regényemet.

- *Lassú vírus című kötete kétszer is megjelent: „itt” is , „ott” is... Miért nem jelenhetett meg 1990 előtt a Lassú vírus Magyarországon?*

- Általában az volt az irodalmi gyakorlat, hogy az áttelepült, sőt az otthon maradt erdélyi íróknak a könyveit is újra kiadták Magyarországon, hiszen annyira elszakadt az itteni és ottani olvasótábor, annyira hermetikusan lezárták a kultúrhatárt, hogy a magyarországi olvasók nemigen ismerték a határon túl megjelent könyveket, és viszont. Engem is arra biztattak, hogy vigyem el a *Lassú vírus* című könyvemet az egyik legnagyobb pesti kiadóhoz. Elvittem, szerződést kötöttek, aztán inkább kifizették, de nem jelenhetett meg. Csak találgatni tudom, miért. Talán a magyarországi szerkesztői öncenzúra jobban értette, miről szól, mint Romániában, ahol megjelent, és méltató cikkeket is írtak róla. Megjelent ugyan egy hozzáértő magyarországi recenzió a romániai kiadás idején, de nagyobb visszhangja nem lett. Ezért adtam ki újra a rendszerváltás után.

Szarajevóban, EÖKIK tanulmányúton, 2009

- *Ebben írja, hogy a „buta kérdésektől szenved a világ”. Mi lehet „buta”, és mi lehet „okos” kérdés?*

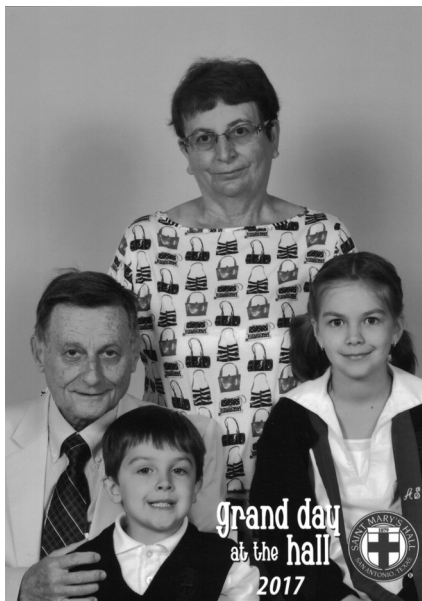
- *A Lassú vírus című könyvemet azokra a kérdésekre építettem, amelyet a Securitate pincéiben szegeztek nekem a nyomozók. Abban az időben mindenki értette, nem kellett magyaráznom Erdélyben. Buta, rosszindulatú, politikai előítéleteken alapuló kérdéseket tesz fel valaki a könyvben íróknak, festőknek, zenészeknek, és kultúrtörténeti válasszokkal próbálom rádöbbeneni az olvasót, hogy ezek a „buta” kérdések mennyire nevetségesek.*

- *Foglalkozott Wass Albert életével, etnikai konfliktusokkal terhelt gyermekkorával, sokat vitatott háborús szerepével, amerikai éveivel is, el egészen az öngyilkosságig. Kérem, foglalja össze az ön álláspontját.*

- *Az ön által említett könyvemnek a címe: A kisajátított tér. Alcíme: A nemzeti képzelet Doru Munteanu és Wass Albert műveiben. Tehát nemcsak Wass Albertről van szó, hanem elsősorban Erdélyről. Rövidebben: arról a törekvésről, hogy az utóbbi évszázadokban a környező nemzetállamok, előbb a magyar, majd a román úgy tekintettek Erdélyre, mint egy kisajátítható térre. A Securitate vádjaiával ellentétben, én fiatalkoromban sem voltam annak híve, hogy Magyarországhoz*

csatolják Erdélyt, mint ahogyan rosszallottam azt is, hogy a Regáthoz csatolták. A független Erdély gondolatában reménykedtem. Akkoriban még ott éltek a szászok, más nemzetiségűek, sőt ifjúkoromban ez még elképzelhető volt. Marosvásárhely például egy 35 ezres, többségében magyar lakosú város volt. Székely Színháza volt és a Székely Népi Együttesben táncoltunk. Egyetlen román gimnázium és két román elemi iskola volt a városban, a többi mind magyar nyelven oktatott. Az erdélyi románok beszéde és mentalitása is más volt, mint a regátiaké. Tehát: lehetett liberális alapon ilyen függetlenségről álmodozni... A könyvemben azt a kritikus helyzetet elemeztem, amikor egy magyar író

(Wass Albert) és egy román író (Doru Munteanu) átéli Észak-Erdély Magyarországhoz történő csatolását a II. bécsi döntés után. Wass Albert a magyar visszacsatolás híve volt, Doru Munteanu a román nemzetállami álláspont híveként írt a könyvében a korabeli eseményekről. Mindketten, egymással szembeállító, háborús hangulatról számolnak be könyvükben. Az általam tanulmányozott levéltári anyagokból, a katonai törvénytörés és a háromhatalmi katonai jegyzőkönyvekből egészen más kép tárult elém, mint az irodalmi művekből. A visszacsatolás – néhány atrocitástól eltekintve – nem katonai harcokon, hanem háromhatalmi megállapodáson nyugodott, és a felek igyekeztek betartani a békés bevonulásra, illetve visszavonulásra vonatkozó kötelezettségüket. Természetesen Wass Albertre vonatkozóan több anyagot találtam, mint a Ceaușescu ideológiájával támogatott Doru Munteanura, így a könyv azt a látszatot keltheti, hogy kizárólag Wass Albertről szól. Nem. Arról van szó, miként szeretné mindkét nemzet-

*Nagyszülőnap a Saint Mary iskolában,
San Antonio.*

Unokáink: Szalai Anna és Péter

Feleségemmel Új Mexikóban, 2015

Texas, 2017

állami törekvés kisajátítani, ha úgy tetszik: egyneműsíteni, régi szóval homogenizálni azt a több-nemzetiségű, multikulturális geopolitikai teret, amelyet egykor a többkultúrájú Erdélynek nevezünk. Ma már belátom: a független Erdély gondolata fel sem merülhetne. Egyedül a tágabb Európa jelenti a nemzetállami kisajátító törekvésekkel és a hatalmi visszaélésekkel szemben az erőegyensúly megteremtését. De ez már túlmutat a köteten! Erről új könyvet lehetne írni. Esetleg arról, hogy ez is mennyire illúzió...

– Hol járt a nagyvilágban, esetleg hová szeretne eljutni még?

– Mivel jártam Európa legnagyobb nyugati országaiban, a Közel-Keleten, Távol-Keleten, Japánban is voltam egy fél évig, a Hokkaidó Egyetem kutatójaként, jelenleg pedig Amerikával ismerkedem, egyetlen vágyam lenne: beülni a világ legnagyobb könyvtárába, hogy nyugodtan olvassak, írjak. Sajnos, ez tűnik a legtávolibbnak...